

„ROZŠÍRIŤ ROZUM“: VEDA A VIERA¹

Jozef Tomko

Postoj k viere je ešte stále viacerým ľuďom nejasný a nerozriešený. Moderný človek natolko obdivuje technický a vedecký pokrok – ktorý tu naozaj je! –, že prechádza až do pokušenia uznať za pravdivé iba to, čo sa dá vyskúšať a experimentom dokázať. Niektorí naši súčasníci sa stávajú tvrdými *materialistami*, alebo prichádzajú k zbožšteniu ľudského rozumu v *racionalizme*. Za pravdivé uznávajú iba to, čo možno zmyslami nahmatať a poznať, alebo čo náš rozum uzná za pravdivé a poznateľné. Boh a viera tu nemajú miesto. Také zmyšľanie nás priviedlo k určitým formám ateistického humanizmu, z ktorých sa zrodili totalitné systémy, aké sme len nedávno poznali, alebo k súčasnému novoosvietenskému povyšovaniu človeka a jeho absolútnej slobody, ktorá sa dá ľahko viesť logikou moci, zisku za každú cenu, chvílkovým zážitkom a bezuzdnou pudovosťou. Taký typ človeka je ďaleko od viery, od náboženstva a od Boha.

U nás na Slovensku sa k týmto sklonom a prúdom, ktoré nás už zasahujú zo západného sveta, pridávajú aj iné okolnosti. Máme už veľa inteligencie s vyšším vzdelaním v rôznych vedeckých a technických odboroch, mnohým však chýba hlbšia náboženská a svetonázorová kultúra. Ešte nás zatažuje blízka minulosť. Veď celé školstvo bolo zamierené proti viere, ktorá sa označovala za poveru a tmárstvo. Pri predstavovaní sveta, prírody a človeka sa veda stavala proti viere, ako svet svetla, ktoré pomaly vytlačí ríšu tmy a nevedomosti, čiže náboženstvo. U mnohých sa aj dnes veda považuje za absolútnu a istú, ba pre niektorých za „večnú pravdu“, okolo ktorej sa so slepou dôverou vytvára určitý mýtus. Ak sa na nejakú mienku alebo vec pridá nálepka „vedeckosti“, tak tam už prestáva každá debata.

Preto u viacerých našich vzdelaných ľudí panuje akoby nedôvera alebo neistota ohľadne viery. Prinajmenej sa viera berie ako nižšia, prevažne citová záležitosť, ktorá môže byť dokonca užitočná, či je však pravdivá, o tom nemajú vnútornú istotu. Môže sa stať, že prežívajú celý život bez odpovede – ktorú poskytuje viera – na otázku, kam smerujú, čo po smrti a na iné základné otázky ľudskej existencie.

Benedikt XVI. niekoľkými vetami znovu poukázal na problém mimoriadne dôležitý aj u nás na Slovensku. Vrátil sa k tvrdeniu, že (citujem) „treba odkryť nanovo ľudskú rozumovosť – racionalitu, otvorenú pre svetlo božského Slova a pre jeho dokonalé zjavenie v Ježišovi Kristovi, Božom Synovi, ktorý sa stal človekom“. Potom pridal zásadný dôvod: „**Ozajstná, autentická kresťanská viera neumenšuje slobodu a ľudský rozum**; prečo by sa teda viera a rozum mali báť jeden druhého

¹ Prednáška laureáta pri udelení ceny FIDES ET RATIO 13. 9. 2012.

ho, keď pri stretnutí a v dialógu môžu sa lepšie vysvetliť? Viera predpokladá rozum a zdokonaľuje ho, a rozum osvietený vierou nachádza silu, aby sa pozdvihol k poznaniu Boha a duchovných skutočností“ [1].

Ján Pavol II. použil ihneď na začiatku svojej encykliky „Fides et ratio“ pekný obraz o vzťahu medzi vierou a rozumom: „Viera a rozum sú ako dve krídla, ktorými sa ľudský duch povznáša ku kontemplácii o pravde“. Keď ľudský duch stratí alebo odvrhne jedno krídlo, poškodí si na vzlete. Medzi rozumom a vierou nemôže byť skutočný rozpor, lebo obe pochádzajú od toho istého Stvoriteľa. Zdôrazňuje to Prvý i Druhý vatikánsky koncil, pápeži i sám Galileo Galilei. Rozum napomáha rozmýšľať o viere a lepšie ju chápať, aby bola pre veriaceho „rozumnou poslušnosťou“ viery, ktorú spomína sv. Pavol (Rim 1, 5; 16, 26). Viera zas napomáha rozumu, obhajuje hodnotu ľudskej mysle a jej schopnosti poznať pravdu, posilňuje rozum najmä na poli etiky a morálky, ako aj náuky o človeku.

Benedikt XVI. teda vyzýva všetkých ľudí, aby oživilí svoj ľudský rozum a používali ho v celej schopnosti poznávať pravdu. Neumenšovať rozumovosť, nechudobňovať ju o možnosť získať nové poznatky prostredníctvom viery. V historickom prejave v Regensburgu Sv. Otec zhustil svoju ponuku a výzvu na veriacich i neveriacich v krátke programové heslo: „**Rozšíriť rozum!**“. Uplatniť ho aj na poli viery. Obohatiť človeka o nové bohatstvá, ktoré mu otvára Ježiš Kristus, vtelený Boh. Rozšíriť poznanie človeka o nové horizonty, ktoré sa opierajú o prameň viery, čiže o Bohom zjavené pravdy.

Je veda proti viere? Je viera proti rozumu a proti vede? **Aký je medzi nimi pomer?** Môže byť inteligentný človek veriaci a môže byť veriaci ozajstným vedcom? To sú otázky, ktoré sa občas vracajú. Po afére s Galileim sa dokonca vytvoril mýtus, že veda musí byť nielen neutrálna, ale aj ateistická, ak chce byť vedou. K vytvoreniu tejto falošnej, ale dosť rozšírenej mienky prispeli niektorí filozofi okolo francúzskej revolúcie, ktorí vytvorili aj symbolické nové božstvo s vlastnou sochou „Rozumu“; ten mal nahradiť Boha. Niektorí nemeckí filozofi zas dali zrod materialistickému ateizmu Karola Marxa ako aj nihilistickému postmodernému popieraniu Boha, ktoré sa odvádza od Nietscheho. Tieto smery západného myslenia pomáhajú udržiavať mýtus, že rozum a veda sú v rozpore s vierou a náboženstvom.

Celkove možno povedať, že ateistické názory sa viac šíria zo Západnej Európy a čiastočne zo Severnej Ameriky. Afrika a veľká časť Ázie nevidia nijaký rozpor medzi vedou a vierou a obhajujú potrebu náboženstva. Ba dokonca stúpa aj počet európskych neveriacich intelektuálov ako je Juergen Habermas, ktorí tvrdia, že svetská, laická spoločnosť a moderná demokracia potrebujú zahrnúť medzi svoje základy náboženské hodnoty. Habermas to už dávnejšie verejne priznal na diskusii s vtedajším kardinálom Ratzingerom. Podobné názory zastáva dnes anglosaská a škandinávská analytická škola myslenia, ktorá buduje určitý nový humanizmus.

Po páde ideologických a politických podporných síl ateizmu je zväčša na ústupe. O jeho takzvanej „vedeckosti“ sa stále silnejšie pochybuje, jeho dôkazy proti jestvovaniu Boha sú intelektuálne pochybné. Kto presvedčene neverí, robí to nie pre vedecké dôkazy, ale z určitej „viery“ v ateizmus, čiže si tak vytvára nový druh „náboženstva“. Na druhej strane stále viac prerážajú názory Jána Pavla II., Benedikta XVI. a iných uznávaných mysliteľov o viere, ktorá dopĺňa vedu. Preto presvedčení ateisti prešli do tvrdého útoku proti každému náboženstvu. Takým príkladom je americká kniha „The God Delusion“ („Sklamanie Boha“) od Richarda Dawkinsa, ktorá vyšla v Bostone roku 2006 a vracia sa k starým heslám a tvrdeniam, že viera je proti vede a že náboženstvo je nezlučiteľné s vedou.

Aj u nás sa občas objavuje a presadzuje povýšenecký názor, že viera sa protiví vede, a preto ju treba vylúčiť z verejného, kultúrneho, vedeckého i politického diania. Náboženstvo sa predstavuje ako prekážka úplnej etickej slobody, ako to povedal francúzsky filozof Sartre: Boha treba odstrániť, aby človek mohol byť slobodný, čiže robiť si, čo sa mu zachce. Boha treba zhodiť z oltára a postaviť na jeho miesto človeka pod rúškom rozumu, vedy, pokroku, slobody alebo rôznych ideológií. Treba zrušiť Božie zákony a nahradiť ich ľudskými predpismi. Nech si človek sám cez svoje mocenské prostriedky určuje, čo je dobré a čo zlé, a to podľa vlastného úžitku a pôžitku, bez ohľadu na nejaké hlbšie otázky, na samu pravdu a na všeludské dobro. Prastaré rajske púšenie, tak pravdivo opísané v biblickom rozprávaní o prvom páde človeka, sa neustále opakuje v dejinách: Budete ako Boh... Poznáte a vy sami si určíte, čo je dobro a čo zlé...

Ako teda debatovať s dnešnými neveriacimi alebo s tými, čo popierajú vieru v mene vedy? Odvolávať sa, že mnohí veľkí vedci boli a sú zároveň pevní veriaci ľudia, je dôležitý, ale vonkajší dôkaz. Leonardo da Vinci, Koperník, Newton, Pascal, Volta, Ampère, Mendel, Einstein, Carrel, Teilhard de Chardin, Lemaitre a premnohí iní. Ba veriacim bol aj toľko používaný a zneužívaný Galileo Galilei.

Ponajprv treba si ujasniť a spresniť pojmy: čo je na jednej strane náboženstvo a viera, a čo je na druhej strane veda. Zhruba sa dá povedať, že prírodné a spoločenské vedy nám vysvetľujú a analyzujú fyzické, ľudské a sociálne skutočnosti okolo nás; náboženstvo nám osvetľuje skôr pôvod a zmysel človeka a sveta, ako aj jeho posledný cieľ.

Dobrá pomoc pri diskusii s úprimne hľadajúcimi pochybovačmi, ale aj pri vlastnom utvrdzovaní sa vo viere, nám poskytne **encyklika Jána Pavla II. „Fides et ratio“** – „**Viera a rozum**“ [2], na ktorej zaiste spolupracoval aj kardinál Ratzinger – dnešný pápež Benedikt XVI. Z nej si vyberme niekoľko základných myšlienok.

– 56 – Človeka možno definovať ako toho, kto hľadá pravdu. Pri hľadaní pravdy sa mu otvára cesta rozumu, a to aj na získanie poznatkov od iných ľudí, ba aj z vyšších prameňov, čiže cez vieru Božiemu zjaveniu. „Viera a rozum sú ako dve krídla, ktorými sa ľudský duch povznáša ku

kontemplácii o pravde“, ako tvrdí Ján Pavol II. Teda **nie konflikt** medzi vierou a rozumom či vedou, ale vzájomné napomáhanie si. Rozum a veda pomáhajú viere. Slovanmi encykliky „Viera, ktorej chýba pomoc rozumu, zdôrazňuje cit a zážitok... Je iluzórne myslieť si, že viera pri oslabenom vplyve rozumu bude mať väčšiu presvedčivosť. Naopak, dostane sa do veľkého nebezpečenstva, že sa zredukuje na mýtus alebo poveru...“

Ale aj viera napomáha rozumu: „Viera vyzýva rozum, aby vyšiel z akejkoľvek izolácie a aby ochotne čosi riskoval pre všetko, čo je pekné, dobré a pravdivé.“ Cirkev obhajuje schopnosť človeka poznať pravdu a vidí v nej ľudskú hodnotu a dôstojnosť. Najmä dnes, keď sa šíri nedôvera voči všeobecne platnej pravde a pripúšťa sa len relatívna, subjektívna a neistá „pravda“, čiže: každý má svoju, neúplnú „pravdu“. Najmä na poli etiky a morálky má viera nesmierne dôležitú úlohu pre ochranu ozajstnej ľudskej slobody a dôstojnosti, ako aj slabšieho pred silnejším. Nakoniec predsa len „**pravda nás oslobodí**“, tak vedecká, ako aj zjavená náboženská pravda!

Literatúra

[1] BENEDIKT XVI.: *Príhovor pred nedel'nou modlitbou Anjel Pána*. Vatikán, 28. januára 2007.

[2] JÁN PAVOL II.: *Fides et ratio*. Bratislava, Vydavateľstvo Don Bosco 1998.

J. Em. Jozef kardinál Tomko, Dr.h.c. mult., nositeľ doktorátov z teológie, kánonického práva a sociológie (Pontifikálna laterálna a Pontifikálna gregoriánska univerzita), emeritný prefekt Kongregácie pre evanjelizáciu národov, emeritný kancelár Pontifikálnej Urbanovej univerzity, ocenený vysokými štátnymi vyznamenaniami slovenskými (vrátane Radu Bieleho dvojkríža I. stupňa) aj zahraničnými (Grande-Croix de l'Ordre de la Couronne de Chêne, Luxembourg, Grand Cruz de la Orden del Libertador San Martín, Argentína a i.).